

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN
HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE OWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 103:3

Onder redactie van Prof. Dr V. Hepp, Dr K. Schilder, Dr C. Tazelaar en Prof. Dr J. Waterink

Medewerkers: Dr H. A. van Andel, Solo; Dr R. E. van Arkel, Utrecht; Dr Henry Beets, Grand Rapids; Dr Joh. C. Breen, Amsterdam; Dr K. Fernhout, Vreeland; Prof. Dr F. W. Groenheide, Amsterdam; Prof. Dr T. Hoekstra, Kampen; Dr G. Keizer, De Steeg; Dr B. A. Knoppers, Amsterdam; Dr J. G. Kunst, Arnhem; Dr H. W. Laman, Assen; Dr C. Lindeboom, Amsterdam; Dr S. O. Los, 's-Gravenhage; Dr J. W. Marmelstein, Amsterdam; Dr F. C. Meijster, Rotterdam; G. Meima, Groningen; Dr J. C. Rullmann, Utrecht; J. Strikwerda, Dokkum; Dr J. Thijss, Zwolle; Dr J. Veldkamp, Hilversum; E. Visser, Arnhem; Prof. Dr D. H. Th. Vollenhoven, 's-Gravenhage; Dr J. de Vries, Tilburg; Dr J. D. Wiedinga, Hoofddorp; Mr J. A. de Wilde, 's-Gravenhage.

Adres der Redactie:
Prof. Dr V. HEPP, Van Broekstraat 14, Amsterdam.

Druckers-uitgevers:
OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goes.
Tel. No. 58 — Postrekening No. 36000.

Abonnement: f1.25 per drie maanden bij vooruitbetaling.
Voor 1 Buitenland en Ned. Indië f1.50 per jaar.
Advertentie: 25 ct. p. regel. — Losse nummers f0.15.

INHOUD: Het paradox in de religie I. — Uit de Schrift: Geene Verloofenis (Rom. 8:4). — Kerkelijk Leven: Synodemerken XXXI. Afdelingscollege van Prof. Hepp. — Geestelijke Advies: Concurreren en hun wegens afwijking in de leer. — Pop. Wetensch. Schetsen: Gishertus Vastius IV. — Uit het Pol. en Soc. Leven: Het traant met België. „Nederland en Oranje” in de hoofdstad. — Het boek van de week. — Perscheuw. — Synode in Assen. — Kerknieuws.

HET PARADOX IN DE RELIGIE.

I.

Het paradox is tegenwoordig zeer in eere. Om met de deur in huis te vallen: dat klinkt erg paradoxaal; want een paradox is altijd een lastig ding; en over het algemeen genomen, is het lastig niet in eere. Maar het is nu eenmaal zoo. Het paradox is in eere; aan den grooten last heeft ons geslacht grooten lust.

Een nader onderzoek zal moeten beslissen, of deze eer, aan „het paradox” bewezen, bestaat in de werkelijkheid; dan wel in de verbeelding. Althans bij de helft plus één. Er bestaat kans, dat de buldiging van het „paradox” slechts een goedmoedige waan is; b.v. zóó, dat, wat men eert, geen paradox is, of, dat, wat men „eeren” noemt, geen eeren is; zeg b.v. „lozen”. Maar indien het werkelijkheid bevonden mocht worden, dat het „paradox” in eere is, ja, dan is daarmee zijn bestaan tenminste bewezen; want: dat een zware last een lieve lust wordt, dat is toch in ieder geval paradoxaal; althans bij de helft plus één.

Het paradox is tegenwoordig „grootelijks” in eere.

En ik denk nu aan twee menschen: een ethische; en een gereformeerde. De ethische was Dr P. D. Chantepie de la Saussaye. Ik zou zijn gezicht wel eens hebben willen zien glunderen, toen hij, fijntjes als altijd, in een tijd, waarin het evolutiegehoof het einde aller wijsheid scheen, vertelde van een brief van een fransch wijnhandelaar, die mededeelde, dat de „evolutie van den wijnstok” hem in staat stelde, aan zijn afnemers in het buitenland goeden wijn te leveren voor een zacht prijsje. Diezelfde Chantepie de la Saussaye zou ongetwijfeld even fijntjes gelachen hebben, als hij in het „Handelsblad” van 20 October 1926, Avondblad, de advertentie getroffen had van niet zóó'n onbetekenend gezelschap, n.l. de N.V. Het Schouwtooneel, die niemand minder dan Abr. v. d. Horst en, ik bedoel K. Jan Musch. Deze heeren, althans hun remplaçants, adverteerden, dat het tooneelstuk, getiteld: „Le Geval R. H.” een „heerlijke satire was, dol vermakelijk door de diepsnijdende geestigheden en paradoxen”. Hier is het paradox een groote verheuging, zonder eenige beving. Ja, Abraham v. d. Horst en Jan Musch berichten zelfs, dat men dit stuk waardeeren moet, zooals men een „paradox gouteert”.

„Gouteert”.

En dit laatste woord brengt mij op dien gereformeerden man, dien ik op het oog heb: Dr J. C. Sikkel. Ik zou zijn gezicht wel eens hebben willen zien toornen, toen hij uitsprak den zin, dien ik eens in een recensie las als van hem gesproken: „Beloften zijn geen stukkie suikergoed, waar je aan kan likken”. Diezelfde Sikkel zou, zonder één woord „fransch” er bij, tot de fransch sprekende „gouteeren”! heeren v. d. Horst en Musch zeggen: paradoxen zijn geen stukkie suikergoed, waar je aan kan likken kan. En zoowel de glimlachende Chantepie als de toornende Sikkel zouden weer gelijk hebben, als zij deze in schijn onbetekenende „reclame”-malligheden van Franschen wijn en hollandschen schouwburg in herinnering brachten in een schets van den tijd; de één in een boek over „geestelijke stroomingen”; de ander in een preek, die hij hem ook altijd de strooming van den tijd liet zien.

Voordat evenwel een wijnhandelaar-in-zijn-vak en een schouwburgdirectie-in-actia uit den woordenschat van de geestelijke stroomingen hun reclamebrieven schrijven, moet er een oorzaak zijn, die het woord liet inburgeren.

En dit is het geval ook hier.

Het „paradox” is den laatsten tijd scherp naar voren getreden in den strijd der geesten. Niet alleen in het buitenland, maar ook in Nederland heeft men de aandacht er voor gevraagd, en het recht ervan bepleit.

Voordat we aan de in Nederland over het paradox als religieus-theologische term sprekende schrijvers het oor kunnen leenen, is het natuurlijk noodig, dat we eerst vragen: wat is, in het algemeen gesproken, een paradox?

Het is, ook voor de volgende bespreking, misschien het beste, dat we ter verklaring van den term het woord geven aan Prof. Haitjema. Niet om te beweren, dat hij het woord „paradox” in een zin gebruikt, dien het alleen hebben kan; want men kan op zeer verschillende manieren het woord gebruiken. Wie er meer van weten wil kan zich gemakkelijk de verscheiden betekenissen eigen maken uit een encyclopaedie van religie, ethiek, psychologie, filosofie).

Prof. Haitjema heeft, zijdelings en in zijn rede: „De Norm der Waarheid” en meer direct in zijn boeken „Hoogkerkelijk Protestantisme” en „Karl Barth” zich uitgesproken over zijn opvatting ter zake, en zijn omschrijving van het begrip „paradox” in de theologie en de religie. In „Hoogkerkelijk Protestantisme” zegt hij o.m.:

„Het woord paradox is, zooals vele wetenschappelijke vak-terminen, van Griekchen oorsprong, en betekent, letterlijk ontleed en vertaald: „wat tegen de algemeene opvatting lijnrecht ingaat”.

Hij herinnert aan het feit, dat in Luk. 5:26 het woord in den griekchen tekst gebruikt wordt; als er staat: „wij hebben ongeloofelijke dingen gezien”, staat er eigenlijk (ik zeg het hier wat anders dan Prof. H.): wij hebben paradoxe dingen gezien.

In ruimeren zin, aldus Prof. Haitjema, kan men dus den term paradox bezigen ter aanduiding van „bewegingen (of daden), die tegen het gezond verstand, of tegen wat in de publieke opinie als mogelijk geldt, lijnrecht indruisen”. En in meer engere zin is „paradox” een term „uit de wijsgeerige denkleer of redeneerkunde, en duidt dan een oordeel of redeneering aan, die blijkbaar in zichzelf tegenstrijdig is”. In den laatsten zin gebruikt Prof. Haitjema dan het woord.

Vervolgens merkt de hoogleeraar op:

„De grondwet van het redelijk-redeneerend denken ligt in het identiteitsprincipe, met het beginsel der tegenspraak, of, zooals de Duitschers zeggen: de „Satz des Widerspruchs”. In een eenvoudige formule uitgedrukt, laat het zich zóó stellen: A = A en A is niet B. In een eenvoudige redeneering, op dit beginsel gebouwd, kan het zoo gesteld worden: Jan wandelt, dus Jan zit niet. Tegenover deze redewaarheid komt dus paradoxaal waarheid. Paradox is nu de uitspraak: A = „niet-A”. A = B. Voor de redelijke redeneerkunst is dit een dwaasheid. Het is hetzelfde als: Jan wandelt en Jan wandelt niet, hij zit. Zoo wordt door de paradox de grondwet van het redelijk denken doorbroken”.

Vervolgens geeft de hoogleeraar dan enkele voorbeelden, van paradoxen, die dit redeneerend denken ophieven, voorbeelden, die ik thans terzijde laat, omdat zij naar mijn meening onjuist zijn. Het komt er voorloopig alleen op aan te weten, wat hij verstaat onder het paradox.

Onder de onmiddellijke besluiten, zoo gaat de hoogleeraar voort.

„Onder de onmiddellijke besluiten, die het denken vanzelf trekt, wanneer het twee oordeelen worden voorgesteld, die met elkander in volkomen tegenspraak zijn, behoort ook dit, dat zulke tegenstrijdige oordeelen nooit beide waar, of beide vals kunnen zijn. Heeft echter de paradox waarheid in zich, dan moet dit óf — óf, waarmee ons denken altijd opereert, verdwijnen als sneeuw voor de zon, om ter laatste instantie immer plaats te maken voor het één — én. De man van het redelijk denken kan echter nooit dit één — én laten gelden, zoolang hij het denken handhaaft; hij heeft

¹⁾ Belangstellenden kan ik o.m. verwijzen naar de Encyclopaedia of Religion and Ethics, en: Dictionary of Philosophy and Psychology; literatuur is daar ook verzameld.

voor zulk een én — én alleen maar plaats onder het hoofdstuk der „schijncontrasten”.

„Een paradox in den strengen zin van het woord onderstelt dus altijd de opheffing van de grondwet van ons redeneerend denken”.

Paradoxen zijn dus zoo iets als deze zinnen (ik neem maar enkele voorbeelden):

1. Poezie is overal; daarom is zij nergens.
2. De christen is dienstbaar; dat is zijn vrijheid.
3. God is anonym, want Hij is panonym.
4. Het hoogste recht is het ergste onrecht.
5. Naastenliefde is liefde tot den verster.
6. Vasten is de vervulling van eten; en zalig zijn, die honger en dorsten.

Ik zeg niet, dat in deze zinnen het paradoxaal zit. Het zijn slechts voorbeelden ter illustratie van wat men gewoonlijk voor paradoxen laat doorgaan, ook in het betoog van Prof. Haitjema.

Zooals gezegd, vraagt deze voor het paradox de volle aandacht. Hij komt tot de stelligste uitspraak. Zoo zegt Prof. Haitjema b.v. „dat alle Waarheid paradoxaal is”; dat „het christelijk geloof noodzakelijk verschijnen moet onder het teken van de paradox”; dat het niet toevallig is, „dat juist Paulus in zijn brieven zoo heel vaak paradoxaal is”. Hij waarschuwt tegen overdrijving en tegen gehechtheid, zooals van den wijnhandelaar van daar straks en de H.H. v. d. Horst & Jan Musch; alsmede van veel theologes, die nog onder de aankomelingen des theologischen volks behooren, en van het paradox „een geestelijk-sportief stijlprodukt maken”. Maar overigens meent hij het paradoxaal karakter der waarheid zoo sterk mogelijk te moeten handhaven. Zij, de paradox, is hem „de noodzakelijke consequentie van Christus' kruis”; het „rede-kruis, waaraan ons denken, met Christus meegekruisigd, sterven moet”. De Schrift ziet bij vol van paradoxen in woorden; hij hoort ook den mensch, die van God ontstoken is, haast vanzelf spreken in paradoxen; de H. Schrift „staat in het teken van de paradox in hare uitingen, woorden en oordeelen over God en mensch”.

Het is „alles een groote wonderspraak”.

Vandaar dan ook, dat — het is weer Prof. Haitjema, die spreekt — dat de Christelijke geloofsbezinning niet buiten de paradox kon. Waar die paradox uit het gezicht raakte, trad het verval in en was aanstonds tastbaar; het „grootte gezicht” op God raakte de kerk dan onverhinderd kwijt in zulke dagen van niet-paradoxaal denken en bejelden. Maar alle bloei in het theologisch denken laat zich herkennen aan de erkenning van de paradox. Vooral het „Gereformeerd Protestantisme” biedt aan de paradox plaats meer dan ergens elders: „het Gereformeerde leven is paradoxaal in zijn wezen”. Wij behoeven, —

„wij behoeven als Christenen er ons niet meer voor te schamen, wanneer onze geloofsbezinning er de blikken van draagt, zich altoos in tegenstrijdigheden te verwickelen”.

Overal wacht aan het redelijk denken het kruis van de paradox, indien het aan de Waarheid zich wijden wil.

Dat kruis te aanvaarden, gewillig en in gebogen toewijding aan de Waarheid, is echter heel moeilijk voor een denkend mensch”.

En:

„Ook met zijn redelijk denken moet de mensch in de vlam van Gods vuur, die op Golgotha uitslaat; dan alleen wordt het denken gezond en krachtig, doorgelooft van de Waarheid, die is één groote paradox”.

Tot zoover de opmerkingen van Prof. Haitjema te dezer zake in zijn „Hoogkerkelijk Protestantisme”.

Sedert dit boek verscheen, heeft de hoogleeraar niet gezweven over de rechten van het paradox en de paradoxaal waarheidskenning en -beleving. Geheel in de lijn van de hier ontwikkelde gedachten, ligt de sterk bij hem levende belangstelling voor den nieuweren theoloog Karl Barth. Barth is, om zoo te zeggen, in paradoxen gedrenkt. Hij denkt, spreekt, schrijft paradoxaal, omdat hij het is. Hij